

Filozof Stjepan Zimmermann o vjeri u Isusa Krista

Ivan Macut*

imacut@ifzg.hr

<https://orcid.org/0000-0001-8343-8902>

<https://doi.org/10.31192/np.23.2.1>

UDK: 1Zimmermann, S.

27-184.3:27-31

Pregledni članak / Review

Primljeno: 21. studenog 2024.

Prihvaćeno: 12. ožujka 2025.

U radu se istražuje promišljanje hrvatskog filozofa Stjepana Zimmermanna o vjeri u Isusa Krista. Uz uvod i zaključak, članak je podijeljen na tri dijela. U prvom dijelu izlaže se ukratko o životu i stvaralaštvu Stjepana Zimmermanna. U drugom dijelu izlaže se o Zimmermannovu shvaćanju vjere općenito. Dok kao suprotna stajališta odbacuje intelektualizam (logizam) i voluntarizam stoga što su to dva ekskluzivistička stajališta, Zimmermann smatra da je za kršćansku vjeru bitno da ona ne isključuje niti spoznajni niti nespoznajni element, nego uključuje oba zajedno. U trećem dijelu izlaže se o Zimmermannovim promišljanjima o vjeri u Isusa Krista koja po njemu ima moralni smisao, a to znači da treba priznati ono što je Krist učio o moralnom životu koji čovjeku otvara put za sjedinjenje s Bogom.

Ključne riječi: *Isus Krist, kršćanstvo, nadnaravna religija, naravna religija, vjera.*

*Uvod***

U odnosu na Boga i njegovu egzistenciju moguće je zauzeti iznimno suprotne stavove i to u rasponu od čvrste vjere do čvrstog ateizma, te brojne pozicije između ova dva suprotna stava. U povijesti filozofije, usudili bismo se reći, svi su ti stavovi kod različitih filozofa bili utjelovljeni i zdušno zastupani. U međunarodnom, europskom i našem domaćem kontekstu postoje filozofi vjernici, ateisti, agnosticisti, panteisti, deisti i sl. Svaki od njih, naravno, ne samo da drži

* Dr. dr. sc. Ivan Macut, znanstveni suradnik, Institut za filozofiju, Ulica grada Vukovara 54, HR-10000 Zagreb.

**Ovaj znanstveni članak rezultat je istraživanja na projektu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, IP-2022-10-5438 koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

svoj stav istinitim, nego ga i racionalnim putem nastoji, manje ili više uspješno, obraniti i druge u njega uvjeriti. Dok se neki filozofi i znanstvenici muče s pitanjem o Božjoj opstojnosti te traže racionalne i uvjerljive dokaze za njegovo (ne)postojanje, dotle je, također, istina da se ponekad zna dogoditi da neki znameniti znanstvenik do tada nevjernik promijeni svoj stav o Bogu te postane vjernik (kršćanin) u punom smislu te riječi. Jedan od naših filozofa koji su se dugo vremena hrvali s mišlju o Bogu i njegovoj (ne)opstojnosti bio je katolički svećenik i neoskolastički filozof Stjepan Zimmermann. Na jednom mjestu sam filozof Zimmermann o tome kaže sljedeće:

»Borba *skepse o Bogu* bila je najdublja i najtrajnija, pa i najstrašnija. Počela je mojim stupanjem u bogosloviju i kadgod me progonila do ludila, izmučivši me danju i noću kroz mnogo godina. To nije bila čežnja za istinom bez veze sa životom, nego sam upravo proživljavao ovo pitanje: *'Ima li smisla živjeti?'*«¹

U jednom je radu nedavno detaljno prikazano Zimmermannovo misaono hodočašće od skepticizma do vjere te se u njemu ističu važne točke njegove borbe te ključni momenti pobjede nad skepticizmom i potpunom okretanju vjeri.² Mi ćemo se sada, u okviru Zimmermannova filozofskog promišljanja o vjeri u Isusa Krista, usredotočiti na dva bitna problema i to: a) vjera te b) vjera u Isusa Krista. Odmah na početku valja reći da je kod Zimmermanna istinska vjera povezana isključivo uz osobu Isusa Krista koji je Božji objavitelj, a o njemu nam nakon njegove smrti svjedoči Katolička Crkva koja također – prema našem filozofu – ima svoju kako unutarcrkvenu, tako i izvancrkvenu, odnosno društvenu ulogu i značenje. Vjera o kojoj Zimmermann promišlja nije slijepa vjera niti vjera koja se temelji na neuvjerljivim razlozima, nego je riječ o vjeri koja je utemeljena, po našem filozofu Zimmermannu, na dostatnim i uvjerljivim razlozima. Važno je istaknuti kako je središnji moment te vjere osoba Isusa Krista i njegova tvrdnja da je Božji objavitelj, odnosno Sin Božji, a o čemu svjedoči i Crkva koju je utemeljio. Ukoliko se može dokazati da je Isus Krist ono što za sebe tvrdi on sam i ono što o njemu propovijeda Katolička Crkva, onda nema prepreke da mu se i vjeruje – smatra Zimmermann. Da put do ovog konačnog zaključka nije niti malo jednostavan, odnosno da nadilazi jednostavni homiletski i neargumentirani pristup, vidjet ćemo u nastavku našega izlaganja.

¹ Stjepan ZIMMERMANN, *Smisao života*, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1944, 201.

² Usp. Ivan MACUT, U potrazi za smislom života. Misaoni put filozofa Stjepana Zimmermanna od skepticizma do vjere, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 48 (2022) 1, 211-225.

1. Ukratko o Stjepanu Zimmermannu

Hrvatski filozof i svećenik Stjepan Zimmermann rodio se 24. prosinca 1884. godine u Virovitici, gdje je završio osnovno školsko obrazovanje. Sa srednjoškolskim obrazovanjem nastavlja u Varaždinu i Zagrebu. Zimmermann studira teologiju na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Studiranje filozofskih tekstova Zimmermanna potiče da na vlastitu inicijativu 1906. godine privremeno napusti bogosloviju u Zagrebu te odlazi na Bečko sveučilište, gdje ostaje jednu godinu. Po povratku u Zagreb 1907. godine zaređen je za katoličkog svećenika.³ Zimmermann kasnije odlazi na poslijediplomski studij filozofije na Papinsko sveučilište Gregoriana u Rim, gdje 22. listopada 1910. godine postiže doktorat iz filozofije.⁴ Godine 1918. habilitirao je tezom iz filozofije koja nosi naslov *Opća noetika*, a iste godine izabran je za docenta na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, ali i izvanrednog profesora na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, da bi već sljedeće godine postao redovitim profesorom iz filozofije na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Na Bogoslovnom fakultetu u akademskoj godini 1919./1920. bio je prodekan, a u akademskoj godini 1920./1921. i dekan. Godine 1921. postaje redoviti član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Akademске godine 1923./1924. obnaša i dužnost rektora Sveučilišta u Zagrebu, a potom sljedeće akademske godine i dužnost prorektora. Nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske, Zimmermann je praktično prestao s objavljivanjem. Objavio je samo s dva rada i to jedan na slovenskom⁵ i jedan na hrvatskom jeziku.⁶ Preostala njegova ostavština ostala je u rukopisima.⁷ Stjepan Zimmermann preminuo je 13. travnja 1963. godine u Zagrebu.⁸

Bio je iznimno plodan filozofski autor. Izdvajamo samo njegova filozofska djela: *Opća noetika, teorija spoznaje i kritika njezine vrijednosti* (1926); *Ontološko-noetički problem u evoluciji filozofije* (1919); *Kant i neoskolastika*, I. dio (1920); *Kant i neoskolastika*, II. dio (1921); *Uvod u filozofiju* (1922); *Temelji psihologije* (1923); *Juraj Dragišić kao filozof humanizma* (1923); *Kantov kriticism u svjetlu savremene noetike* (1924); *Psihologiju za srednja učilišta* (1927); *Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj* (1929); *Wundt u suvremenoj psihologiji* (1932); *Temelji filozofije* (1934); *Od materijalizma do religije* (1935); *Filozofija i*

³ Usp. Stipe KLJAJIĆ, Intelektualni i društveni angažman Stjepana Zimmermanna između dva svjetska rata (1918.-1941.), *Časopis za suvremenu povijest*, 43 (2011) 2, 551-576, 551-552.

⁴ Usp. Daniel MIŠČIN, Stjepan Zimmermann – odličnik hrvatske filozofije XX. stoljeća, u: Stjepan ZIMMERMANN, *Znanje i vjera. Studije i rasprave*, Zagreb, Glas Koncila, 2015, 7-30, 10.

⁵ Stjepan ZIMMERMANN, *Obrobne opombe*, *Nova pot*, 12 (1960) 5-6, 221-236.

⁶ Stjepan ZIMMERMANN, *Filozofija i kršćanska religija o smislu života*, *Bogoslovska smotra*, 33 (1963) 2, 44-61.

⁷ Usp. Ivan ČEHOK, *Filozofija Stjepana Zimmermanna*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 1993, 111-119.

⁸ Usp. Ivan MACUT, *Hrvatska filozofija od obnove Zagrebačkog sveučilišta do osnutka Nezavisne Države Hrvatske*, Split, Služba Božja, 2018, 308.

religija I. i II. (1936, 1937); *Religija i život* (1938); *Bauer kao filozof* (1939); *Spoznaja istine* (njemački 1940, hrvatski 1941); *Filozofija života* (1941); *Nauka o spoznaji* (1942); *Kriza kulture* (1943); *Smisao života* (1944); *Putem života* (1945).

U posljednje vrijeme u kontekstu istraživanja filozofske misli Stjepana Zimmermanna nastaju pojedina istraživanja koja se bave i njegovim teološkim promišljanjima,⁹ a također i pojedinačnim teološkim temama: na primjer o molitvi¹⁰ i o Isusu Kristu, utemeljitelju kršćanstva.¹¹ Zimmermann odbacuje ateističke i materijalističke pozicije te zauzima kršćansku teističku poziciju,¹² a u tom kontekstu Isus Krist i vjera u njega postaju ključna pitanja te je, naravno, i Zimmermann toj problematici posvetio dio svojih filozofskih promišljanja.

2. Zimmermann o vjeri

Katekizam Katoličke Crkve u dijelu gdje izlaže o odnosu vjere i razuma (br. 156-159) izričito kaže da *razlog* naše vjere nije u tome što svjetlom svojeg naravnog razuma držimo da su objavljene istine istinite i razumljive, nego vjerujemo zbog autoriteta Boga objavitelja koji ne može prevariti, niti može prevaren biti.¹³ Filozof Stjepan Zimmermann, nekoliko desetljeća ranije, također u svojim promišljanjima o vjeri i razlozima njezina prihvaćanja izriče vrlo sličnu misao: »Vjera u objavljene istine zbog auktoriteta Boga Objavitelja ima svoje uporište u spoznaji da je taj autoritet opravdan.«¹⁴ Zimmermann je uvjeren da putem ove spoznaje vrlo mal broj ljudi dolazi do utvrđivanja svoje vjere. Uz to, malen je broj ljudi koji bi filozofskim putem došli do istina o svijetu i životu, a da istovremeno te istine priznaju i ne-filozofski ljudi. Stoga, za Zimmermanna logičan je zaključak da ljudi istine usvajaju ne na temelju vlastitog uvida u očevidnost tih istina, »nego tek na osnovu nečijeg svjedočanstva«¹⁵ te malo dalje isti naš filozof pojašnjava:

⁹ Ivan MACUT, Teološke teme u djelima filozofa Stjepana Zimmermanna, u: Ivan Armanda (ur.), *Dani su čovjekovi k'o oduljena sjena. Zbornik radova u čast fra Ljudevita Antona Maračića*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2023, 359-374.

¹⁰ Ivan MACUT, Molitva filozofa Stjepana Zimmermanna, *Obnovljeni život*, 77 (2022) 3, 313-323.

¹¹ Ivan MACUT, Filozof Stjepan Zimmermann o Isusu Kristu, *Obnovljeni život*, 79 (2024) 3, 309-317. Dok je u tom radu fokus na istraživanju i prikazivanju Zimmermannove teističke pozicije općenito te o Zimmermannovoj obrani Isusa Krista koji čovjeku objavljuje nadnaravni red, u ovom istraživačkom radu u fokusu je Zimmermannovo promišljanje o vjeri općenito te o vjeri u Isusa Krista posebno.

¹² Zaključujući svoje promišljanje o Zimmermannovom shvaćanju spoznaje istine, autorica Mihaela Lovrić točno piše: »Posmrtno sretan život s Bogom životni je cilj, odnosno njegova svrha – rezultat je to Zimmermannove teističke filozofije (...)« [Mihaela LOVRIĆ, Zimmermann o spoznaji istine, *Filozofska istraživanja*, 127-128 (2012) 3-4, 487-500, 500].

¹³ Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, Glas Koncila, 1994, br. 156.

¹⁴ Zimmermann, *Smisao života...*, 199.

¹⁵ *Isto*.

»Samo što sve istine nemaju za čovjeka jednako važenje; neke su od njih od posebnog značenja za život, pogotovo kad su vezane uz pitanje o smislu ili vrijednosti života, a takve su i vjerske istine.«¹⁶

Ovdje je važno istaknuti da za Zimmermanna vjerske istine nisu samo predmet čovjekova spoznavanja, nego također i predmet čovjekova vrednovanja, odnosno »prema njima zauzima stav ne samo logos, nego čitava psiha čovjeka po svim elementima emocionalno-volitivnog doživljavanja.«¹⁷

Za Zimmermanna dva su suprotna stajališta u odnosu na vjeru i njezino shvaćanje, a to su intelektualizam (logizam) i voluntarizam. Oba ova stajališta naš filozof odbacuje stoga što su to dva ekskluzivistička stajališta i kao takvi ne mogu biti prihvatljivi. Za kršćansku vjeru bitno je to da ona ne isključuje spoznajni niti isključuje nespoznajni element, kao što to čine intelektualizam i voluntarizam, nego vjera uključuje oba zajedno.¹⁸ Promišljajući o vjeri, odnosno o tome što bi vjera bila, Zimmermann se oslanja na Tomu Akvinskoga koji razlikuje očevitno sigurne spoznaje koje nisu predmet vjere, te imamo objavljene istine za koje se traži moralna sigurnost,¹⁹ a što znači, s jedne strane, isključenje razborite dvojbe, dok, s druge strane, znači prihvaćanje mogućnosti dvojbe zbog subjektivnih razloga (oni nisu logične, već emocionalno-voljne naravi) te Zimmermann u tom kontekstu donosi sljedeći zaključak: »Upravo zbog subjektivnosti razloga možemo nazvati 'vjerovanjem' svaku sigurnost, koja nije skopčana s uvidom u objektivno obrazloženu istinu.«²⁰

Naš filozof, kao dobar poznavatelj psihologije, vjeru promatra u kontekstu čovjekove psihičke situacije u kojoj se nalazi te je upravo ta psihička situacija, prema našem filozofu, odlučna kada je riječ o bilo kojem vjerovanju, pa onda je tu naravno uključeno i kršćansko vjerovanje.

»Izrazom 'psihička situacija' obuhvatamo sve one elemente u psihičkoj strukturi pojedinca, koji su relevantni za njegovo opredjeljenje prema nečemu, što za njega dobiva značenje istine.«²¹

U »psihičkoj situaciji« nalaze se svi elementi potrebni bilo za pristajanje bilo za odbijanje vjerovanja u neku istinu. Koji su razlozi odbijanja prihvaćanja religija? Zimmermann ih pronalazi bilo zbog toga što osoba isključivo prihvaća

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ »Moralna sigurnost. Kontradiktorna opreka moralno sigurnog suda moralno je nemoguća, protivna moralnoj ili uopće prirodnoj sklonosti svih ljudi i u tom smislu nevjerojatna. Ona jedva da se ikad može dogoditi. Moralno je sigurno primjerice to da nitko neće hotimice, svjesno slagati sebi na štetu. Moralna je sigurnost uvjetna, ona dopušta iznimke. Njezina kontradiktorna opreka nije sama po sebi isključena, vlastitom unutrašnjom inkonzistentnošću. Ona nije isključena ni prirodnim zakonima, nego je kao krajnje nevjerojatnu isključuju tek prirodne sklonosti ljudi« [Ljudevit HANŽEK, Dario ŠKARICA, Zimmermann o historijskom svjedočanstvu, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 73-74 (2011) 1-2, 51-73, 53].

²⁰ Zimmermann, *Smisao života...*, 200.

²¹ Isto.

osjetilno shvaćanje, bilo zbog toga što ne želi moralnu obvezu koja je usko uz religiju povezana. Onaj, pak, koji teži za istinom i koji prihvaća da postoje i istine koje nadilaze osjetilni svijet,²² te – kaže Zimmermann – »u kojem je živ moralni eros upornog i nepristranog traženja istine«, ta osoba ima sve potrebne subjektivne predispozicije za vjerovanje. Kada je riječ o kršćanstvu, razlozi za neprihvatanje vjerovanja, uz ovo navedeno, mogu biti i sljedeći: držanje apsurdnim da je Krist bio Bog; držanje nemogućim čudesa; neprihvatanje Crkve i sl.²³

Konačno, našem filozofu Zimmermannu čini se iznimno važnim pokazati, odnosno bolje rečeno, opisati koji to put čovjeka vodi do vjere i to opisujući vlastiti životni put. Temeljni problem koji je Zimmermann imao, kada je riječ o prihvaćanju vjere, bila je intelektualna skepsa.

»Borba skepse o Bogu bila je najdublja i najtrajnija, pa i najstrašnija. Počela je mojim stupanjem u bogosloviju i kadgod me progonila do ludila, izmučivši me danju i noću kroz mnogo godina.«²⁴

Ono što je Zimmermanna sprječavalo da prihvati vjeru u Boga bilo je intelektualne naravi, odnosno sam je sebe na razumskoj razini uvjeravao da je materijalizam, rekli bismo čak i nihilizam, ispravan nazor na svijet. Ako je to tako, onda Bog ne postoji, pa niti vjera u Boga nema nikakvog smisla. »Život ugasne, čovjek umire – i nema ga. Na to sam neprestano mislio: nema ga. Prije ili kasnije, ne će me više biti.«²⁵ Temeljno pitanje u ovom kontekstu za Zimmermanna bilo je: potječe li ljudski život od Boga? Ako prihvati da život potječe od Boga, onda bi i duša trebala biti nešto bestjelesno i postojati i nakon smrti. Ako je Bog samo za ovaj život, onda nemam potrebe, smatra Zimmermann, za Bogom. Uz to, i pitanje zla ga je stavljalalo na ozbiljne kušnje i dovodilo u razne dileme. Zimmermann kaže, nadalje, da ga je prihvaćanje života nakon smrti dovodilo do pitanja čemu onda uopće ovozemaljski život i koji je onda njegov smisao.²⁶ Odgovore je naš filozof tražio u literaturi. »Ovamo knjige, jedna za drugom, u neumornom čitanju i razmišljanju.«²⁷

Ključna riječ koja je slomila Zimmermannovu sumnju glasi: 'možda'.« »Na toj riječi – tako mi se danas čini – stalo se lomiti bezbožtvo.«²⁸ Zimmermann nije htio prihvatiti skepsu bez dubokog ispitivanja kako stvari uistinu stoje.

²² Mihaela Lovrić u svojem promišljanju o Zimmermannovom shvaćanju čovjekove sposobnosti shvaćanja istine, kaže sljedeće: »Kako bi otkrio istinu o smislu života i Božjoj opstojnosti, Zimmermann najprije nastoji dokazati da je spoznajni subjekt sposoban dosegnuti spoznaju koja ima karakter apsolutne (o spoznajnom subjektu neovisne) istine« (Lovrić, *Zimmermann o spoznaji istine...*, 488).

²³ Usp. Zimmermann, *Smisao života...*, 200-201.

²⁴ *Isto*, 201.

²⁵ *Isto*.

²⁶ Usp. *isto*, 202.

²⁷ *Isto*.

²⁸ *Isto*.

Pretpostavka da bi Bog mogao postojati za njega je bila dovoljan razlog da od Boga zatraži pomoć u svojem traženju i studiranju »jer u tom će slučaju moja sposobnost mišljenja biti savršenija za istinu, koju Bog svakako znade, a očito je i mene morao stvoriti za istinu, ako mu je stalo do toga, da je znadem«. ²⁹ Stvorivši se na taj način klica vjere, drži naš filozof Zimmermann, ostatak posla napravilo je opravdavanje Boga putem filozofije i filozofskog rješenja ranije javljenih problema te, konačno, filozof Zimmermann zaključuje i priznaje: »Tiek ove borbe završio je *priznavanjem* Boga.« ³⁰ Međutim, njegovim nutarnjim borbama tu nije bio kraj. Sada se javila borba u odnosu na Isusa Krista. Je li istina ono što je govorio i čudesa koja je činio? Je li Bog potvrdio Kristove riječi? »Vjera u Boga postala je tako nerazorivom podlogom vjere u Krista i njegovu objavu.« ³¹ Ovim Zimmermannovim riječima dolazimo do sljedeće teme našega rada, a to je njegovo filozofsko promišljanje o vjeri u Isusa Krista.

3. Zimmermann o vjeri u Isusa Krista

Filozof Zimmermann smatra da nije svakome odmah jasno što znači kada se kaže »vjera u Krista«, pa čak i onima koji drže da je Krist stvarno postojao, jer se vjera u njega ne zaustavlja isključivo na njegovoj povijesnoj egzistenciji nego, također, odnosi se i na društveno poslanje i ulogu. U tom kontekstu naš filozof daje definiciju što znači vjerovati u Krista: »Vjerovati u Krista znači *priznavati, da je istinita njegova vjera, kojom se predstavljao kao Božji poslanik zato, da ljudima govori u Božje ime ili da im dade Božju objavu*«. ³²

Zimmermannu kao filozofu nije dovoljno da se nešto izjavi, pa čak nije dovoljno niti to da je Krist nešto izjavio, nego je potrebno prije svega opravdati izrečene tvrdnje. U ovom kontekstu, prvo, riječ je o tvrdnji je li Krist to uistinu izjavio i kako to znamo te, drugo, je li Krist nečim dokazao da je on Božji poslanik, tj. na temelju čega možemo, a onda posljedično i moramo, priznati da je ono što je Krist o sebi izjavio ujedno i istina.

»Odgovor na prvo pitanje može nam dati samo *povijest*; treba se poslužiti historijskim dokumentima. U njima treba potražiti i odgovor na drugo pitanje, tj. historijskim putem možemo izviditi, da li je Krist nešto takovo *učinio*, čime je nedvojbeno dokazao svoje poslanstvo. ³³ Ako je to nečim dokazao, onda su

²⁹ *Isto.*

³⁰ *Isto*, 203.

³¹ *Isto.*

³² Zimmermann, *Filozofija života...*, 326.

³³ Ovdje je riječ o historijskom svjedočanstvu, a njegov je predmet, prema Zimmermannu, »neki događaj, o kojem svjedok svjedoči usmeno ili pismeno, poznavajući ga bilo neposredno, sam ga opazivši, bilo posredno, po svjedočanstvu drugih ljudi« (Hanžek, Škarica, *Zimmermann o historijskom svjedočanstvu...*, 52). Ono je utemeljeno na valjanom autoritetu svjedoka te zbog toga rada pretežno moralnom sigurnošću, ali u nekim slučajevima može dovesti osobu i do metafizičke sigurnosti (usp. *isto*, 55).

ta dokazala dovoljan razlog i pobuda (motiv), da *možemo* vjerovati u Kristovu objavu ili u sve, što je govorio u Božje ime ('motiva credibilitatis'). Time bi nam Krist dokazao svoj poslanički *auktoritet*, koji jamči, da je istina, što god objavljuje kao poslanik Božji, a taj je auctoritet razlog, da *moramo* vjerovati u njegovu objavu.«³⁴

Nakon što je ukratko sažeo put kojim je potrebno ići da bi se došlo do cilja, a to je opravdanje vjere u Krista i u ono što je on sam o sebi tvrdio, Zimmermann u nastavku svojeg izlaganja filozofskim i apologetskim putem želi, korak po korak, doći do tog zaključka. Ipak, svjestan je da ovaj njegov put možda neće i drugi slijediti jer su kod različitih ljudi različiti uvjeti na putu k istini, ali, također, zbog različitih razloga ne dođe svatko do kraja u istraživanju. Tako će se netko zaustaviti na skepsi te će dovesti u pitanje uopće smisao Kristova poslanstva i objave. Drugi će, pak, odustati od istraživanja jer mu se sam govor o objavi čini besmislenim. Netko će, pak, odustati jer bi otkrivanjem istine o Kristu trebao promijeniti svoj život u moralnom smislu.³⁵ Za Zimmermanna na ovom putu otkrivenja Kristova poslanja i autoriteta, odnosno na putu do potpunog prihvatanja njegove objave, potrebno je krenuti od pitanja: što je Krist objavio? Otkrio je istinu da postoji nadnaravni red. Da bismo mogli jasnije shvatiti što je to nadnaravni red, smatra Zimmermann, potrebno je prije razjasniti što je to naravni red. »To je put k našem životnom cilju, svrsi. Raspored sredstava za tu svrhu.«³⁶ Ako postoji životni cilj, odnosno svrha, potrebno je da ga čovjek svojim razumom može spoznati, odnosno dokučiti. Ovdje naš filozof uvodi i razlikovanje između religije u subjektivnom i religije u objektivnom smislu.³⁷ U subjektivnom smislu religija bi, prema Zimmermannu, bila raspoloženje ili sklonost za postupke kao što su zahvalnost i poklonstveni čini u odnosu prema Bogu. U objektivnom smislu religija bi, prema našem filozofu, bila skup spoznaja ili istina o Bogu, o našem odnosu prema njemu ako je Bog zakonodavac i svrhodavac. Ovdje je važno istaknuti da ovo spoznajemo razumski te je zbog toga ta religija naravna te sadrži istine o naravnom redu, odnosno o moralno dobrim djelima kojima se postiže svrha čovjekova života. Objektivna religija, dakle, uključuje istine o odnosu čovjeka prema Bogu te obuhvaća dužnosti naravnog zakona. Subjektivna, pak, religija znači spoznaju tih istina i voljnu praksu u onom dijelu tih dužnosti koje se odnose na poštovanje Boga. Zimmermann smatra da su naravne religijske istine čovjeku poznate po Božjem očitovanju posredovanjem

³⁴ Zimmermann, *Filozofija života...*, 326. »Navedenim putem ima da polazi istraživanje o Kristu – s ciljem, da se dođe do istine, od koje zavisi vjera u Krista« (*isto*, 327).

³⁵ Usp. *isto*.

³⁶ *Isto*.

³⁷ »U svojem razumijevanju filozofije, Zimmermann postupa izričito aksiomatski, razlikujući religiju u subjektivnom (postoji li Bog u čovjekovoj svijesti) i religiju u objektivnom smislu. (...) ovo razlikovanje 'subjektivne' i 'objektivne' religije Zimmermannu je potrebno za kasnije razgraničenje filozofije i teologije u duhu Tomina shvaćanja 'dva kata istine'« [Zvonko MILIČIĆ, Stjepan Zimmermann: Temelji (prijekantovske) filozofije, *Filozofska istraživanja*, 141 (2016) 1, 105-117, 108].

svijeta, a čovjek im pristupa svjetlom svojega razuma.³⁸ Međutim, ovo nije tema kojom se Zimmermann želi baviti, nego samo želi istaknuti razliku između naravne religije i objavljene religije u kojoj se Božje istine čovjeku objavljuju posredovanjem čovjeka, te u tom kontekstu dolazi naš filozof do pitanja o Isusu Kristu i naravi njegova posredovanja, odnosno postavlja se pitanje o objavi Isusa Krista.³⁹

Želeći na sažet način iznijeti što znači Kristova objava, Zimmermann piše sljedeće:

»Kristova objava (objektivna religija) iznosi pred nas činjenicu *nadnaravnog reda*. U njemu je nadnaravna *svrha*, zatim su nadnaravna dobra djela kao sredstva za tu svrhu, a prema tome i njihov nadnaravni uzročnik (*'milost'*) te pozitivni moralni *zakon*«. ⁴⁰

Ključno je, prema Zimmermannu, primijetiti da se u otkriću nadnaravnog reda nalazi smisao Kristova Božjeg poslanstva. S jedne strane, Krist objavljuje nadnaravnu svrhu čovjekova života, te, s druge strane, on je onaj koji čovjeku pokazuje put do iste te svrhe. Kada je, nadalje, riječ o nadnaravnom redu, onda je Zimmermannu potpuno jasno da se ovdje govori o nečemu što čovjek sam svojim razumom ne može dostići te je bilo potrebno da nam to Bog priopći preko nekoga osobno, a to je učinio Krist te naš filozof u ovom kontekstu vrlo jasno iznosi sljedeći zaključak:

»Svoj smisao dobiva Kristovo saopćenje (objava) po tome, što je čovječanstvu preko čovjeka – ne sam preko svijeta, u naravnoj religiji – *progovorio Bog o namjeravanoj zajednici života sa svima ljudima*«. ⁴¹

Zimmermann kao filozof smatra da čovjek život treba provesti u mukotrpnjoj potrazi za istinom, a temeljna istina za čovjeka jest da je Bog čovjekovo najviše dobro. Sretan život znači u biti život u zajedništvu s Bogom. Razum čovjeku na ovom putu u potrazi pomaže, ali samo u onoj mjeru, u kojoj razumski raspoznajemo da naš život nema prave sreće, osim život s Bogom te u tom kontekstu jasno zaključuje: »Doći do obrazložene ili kritičke spoznaje o tome, nije ni to sasvim olaki posao, pa se tkogod već ovdje zaustavlja na polasku k Isukrstu.« ⁴²

Kada je, pak, riječ o vjeri u Isusa Krista, Zimmermann smatra da ona ima moralni smisao. Što to znači? Znači da čovjek ne prihvaća samo da je on Božji poslanik, niti samo vjeruje da je on objavio Boga, nego znači priznati ono što je Krist učio o moralnom životu koji čovjeku otvara put za sjedinjenje s Bogom.

³⁸ Usp. Zimmermann, *Filozofija života...*, 328.

³⁹ Usp. *isto*, 328.

⁴⁰ *Isto*.

⁴¹ *Isto*, 329.

⁴² *Isto*.

»Vjera u Krista dobiva tako značenje *života s Kristom*. Biti kršćaninom znači u punom smislu: svoja djela, sav život uskladiti s Kristovom naukom i životom. Tko ne zna, kako je Krist bio uzvišena moralna ličnost!«⁴³

Za našeg filozofa vjera u Krista ima dalekosežne društvene posljedice. S jedne strane, Zimmermann postavlja retoričko pitanje: bi li ljudski rod u nečemu nastradao ako bi prihvatio Kristov moral čovjekoljublja, te nastavlja da Krista ne prihvaćaju samo oni koji bježe od poštenja, čestitosti, samozataje, discipline i sl., te u vrlo oštrom tonu dalje razvija svoje promišljanje:

»Naravski, Krist ne može naći gostoprimstva u našem vijeku ljudskih klaonica, kulturom maskiranih pljačkaša, socijalno i nacionalno programatskim obmanama zaštićivanih lupeža, koji su zgazili jednakost i pravdu i slobodu u času, kada su to navješćivali, kako bi prijevarom zarobili onoga čovjeka, koji toliko puta prevaren i pogažen, još uvijek grčevito čuva vjeru u konačnu pobjedu moralnih ideala...«⁴⁴

Potrebno je shvatiti da pravi smisao ljudskog života⁴⁵ počinje onda kada se odbaci moralna zloća te kada se radi po savjesti, izvršava odgovorno svoje dužnosti, prihvaća Boga kao najviše dobro života. Zimmermann smatra da je osoba koja i ne prihvaća Krista, a radi na način kako je prethodno opisano, moralno pripravna za sjedinjenje s Kristom. Ako osoba ne prihvaća naravni moralni red, ne može prihvatiti ni postojanje višeg nadnaravnog moralnog reda o kojemu govori Krist. Dakle, za Zimmermanna je i više nego jasno da se stav prema Kristu odlučuje već na području naravne moralnosti.⁴⁶ Na etiku – koja izlaže o naravnom moralnom redu – nadovezuje se apologetika te u tom kontekstu Zimmermann smatra da etika, odnosno filozofija, prethodi nauci o nadnaravnoj religiji.⁴⁷ Čovjek, da bi u redu naravne moralnosti bio dobar, potrebno je da izbjegava čine koji se, iako bi mu donijeli korist ili ugodu, bezuvjetno ili apsolutno zabranjeni. Zimmermann spominje, na primjer, mučiti i ubijati nevina čovjeka i sl. Da bi isti taj čovjek mogao jasno razlikovati dobre od zlih čina potrebno je da ima moralnu svijest. Međutim, odakle čovjeku izvor te moralne svijesti? Odbacujući imoralizam i subjektivizam⁴⁸ koji tvrde da se to temelji na

⁴³ *Isto*, 330.

⁴⁴ *Isto*.

⁴⁵ »Pitanje o 'smislu' čovjekove egzistencije za Zimmermanna je prije svega 'kulturno' pitanje: opredjeljujući se za ovu ili onu ideju i na njoj zasnovane vrednote čovjek istodobno izgrađuje ne samo svoju kulturu nego i društvo u cjelini. To je za njega temeljno etičko pitanje, pitanje o vrijednosnome ustrojstvu čovjekova samorazumijevanja (orijentiranja) u svijetu i odnosa prema svemu što susreće u svijetu« [Miličić, *Stjepan Zimmermann: Temelji (prijekantovske filozofije...*, 112].

⁴⁶ Usp. Zimmermann, *Filozofija života...*, 330-331.

⁴⁷ Usp. *isto*, 329.

⁴⁸ Na jednom mjestu filozof Dario Škarica vrlo dobro uočava razliku koju Zimmermann u svojim djelima pravi između objektivizma i subjektivizma, izvodeći argumente za objektivizam, a odbacujući subjektivizam. Škarica piše: »Prijepor između objektivizma i subjektivizma Zimmermann odvađa od prijepora između realizma i idealizma. Potonji se prijepor odnosi

čovjeku i njegovu razumu, Zimmermann smatra da »djela *moraju ostati zla* unatoč bilo čijoj volji«,⁴⁹ a ispravnost prosuđivanja očituje se u samoj naravi te je normirana apsolutno obvezatno društvenim odnosom ljudske naravi te čovjek, u tom kontekstu, nije sam sebi mjerodavan te zaključuje:

»Ili je *zakon Božji* o svršnom poretku u ljudskom životu mjerodavan, ili bi doista trebalo zapasti u imoralizam i rasulo moralnog života. Utvrđivanjem *teističke* etike utiremo pripravní put vjerovanju u Krista (preambula fidei).«⁵⁰

Na koncu, sažimajući svoje promišljanje o tome što po njemu znači, odnosno što u sebe uključuje, vjera u Krista, naš filozof teističkog kršćanskog nazora Zimmermann piše sljedeće:

»Ja dakle vjerujem, da je Krist poznata historijska ličnost – uistinu Bog. Vjerujem naime Njegovoj izjavi, koju je potvrdio čudesima. Sve sam to historijski provjerio. Gledajući u njemu Boga vjerujem u ime Božjega njegova auktoriteta, da je istina, što je učio o Bogu, religiji i moralu; vjerujem u njegovu 'objavu'. Znam prema tome, da moram živjeti po Njegovim zapovijedima i da u tome nadnaravno dobrom životu mogu očekivati obećano blaženstvo. To je ukratko ideologija *kršćanske religije*.«⁵¹

Zaključak

U svojem promišljanju o vjeri, kao uostalom i Katekizam Katoličke Crkve u br. 156, Zimmermann se oslanja na Prvi vatikanski sabor i dogmatsku konstituciju *Dei Filius* (24. travnja 1870.) gdje se u trećem poglavlju govori o vjeri.⁵² Božji autoritet svjedoči čovjeku da je ono što Bog objavljuje istina. Istine koje Bog objavljuje ne mogu se staviti u red s drugim istinama. Te su vjerske istine, prema Zimmermannu, od posebnog značenja za život čovjeka jer je tu riječ o istinama usko povezanim uz vrijednost života. Vjerske istine, nadalje, prema našem filozofu nisu isključivo predmet čovjekova spoznavanja, nego su one i predmet čovjekova vrednovanja te prema njima čovjek zauzima i svoj stav.

na pitanje postoje li objekti naših sudova (barem neki) i izvan naše svijesti, neovisno o njoj, dok se prijepor između objektivizma i subjektivizma odnosi samo na pitanje (objektivne ili subjektivne) konstitucije tih objekata (u našoj svijesti), na pitanje (objektivne ili subjektivne) norme istinitosti naših sudova o njima i na pitanje (apsolutne ili relativne) vrijednosti istinitih naših sudova o njima – on dakle ne seže s onu stranu samih objekata i ne pita o eventualnom njihovu stvarnom postojanju izvan naše svijesti« [Dario ŠKARICA, Jedan Zimmermannov dokaz u prilog objektivizmu, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 38 (2012) 1, 93-104, 95].

⁴⁹ Zimmermann, *Filozofija života...*, 332.

⁵⁰ *Isto*, 333.

⁵¹ *Isto*, 334.

⁵² Usp. Ugo BELLOCCHI (ur.), *Tutte le encicliche e i principali documenti pontifici emanati dal 1740, vol. IV: Pio IX (1846-1878)*, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1995, br. 3.

Kada je, pak, riječ o Isusu Kristu, onda je za Zimmermanna polazna točka njegovog promišljanja historijsko svjedočanstvo o Kristu. Ako Krist nije bio historijska osoba, onda se u njega ne može niti vjerovati. Upravo zato i zastupa uvjerenje da vjerovati u Krista znači priznavati da je istina da je on Božji poslanik te da je ljudima govorio u Božje ime te je, u konačnici, čovjeku dao i Božju objavu. Krist nam objavljuje istinu da uz naravni red, jednako tako postoji i nadnaravni red.

Na koncu, naš filozof Zimmermann smatra da vjera u Krista svakako u sebe uključuje i moralni smisao, a to, jednostavno rečeno, znači da čovjek ne prihvaća samo da je Krist Božji poslanik, niti samo vjeruje da je Krist objavio Boga, nego također priznaje i ono što je Krist učio o moralnom životu koji čovjeku otvara put za sjedinjenje s Bogom, odnosno, ukoliko čovjek bude živio prema Kristovim zapovijedima, čovjeka nakon smrti očekuje sretan život s Bogom.

Ivan Macut*

Philosopher Stjepan Zimmermann on faith in Jesus Christ

Summary

The article examines the reflections of the Croatian philosopher Stjepan Zimmermann on faith in Jesus Christ. Apart from the introduction and conclusion, the article is divided into three parts. In the first part, the life and work of Stjepan Zimmermann is briefly presented. The second part presents Zimmermann's understanding of faith. While he rejects intellectualism (logism) and voluntarism as opposing views on the grounds that they are two exclusivist positions, Zimmermann believes that it is essential for the Christian faith not to exclude either the cognitive or the un-cognitive element, but to include both together. The third part presents Zimmermann's reflections on faith in Jesus Christ, which according to him, has a moral meaning, which means acknowledging what Christ taught about the moral life, which opens the way for man to unite with God.

Key words: Christianity, faith, Jesus Christ, natural religion, supernatural religion.

(*na engl. prev. Ivan Macut*)

* Ivan Macut, PhD, PhD, Research associate, Institute of Philosophy; Address: Ulica grada Vukovara 54, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: imacut@ifzg.hr.